

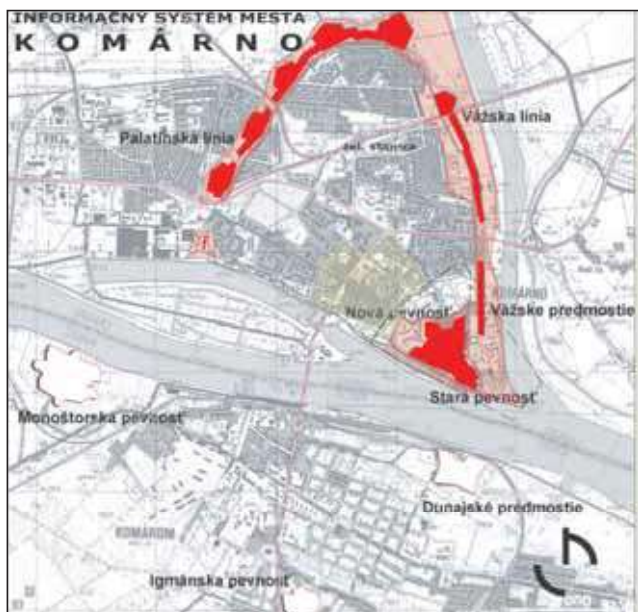
Jana GREGOROVÁ
MICHAL ŠKROVINA
PROCES FORMOVANIA STRATÉGIE OBNOVY PEVNOSTI V KOMÁRNE

Vstupom do Európskej únie sa vytvorila možnosť získavania finančných prostriedkov pre jednotlivé aktivity na základe vypracovania grantových schém miestneho a regionálneho rozvoja. Akceptovaním postupov pri spracovaní vstupných podkladov sa zabezpečuje profesionalita procesu a najmä záruka, že finančné prostriedky budú využité efektívne.

Zabezpečenie tohto procesu je možné až akceptovaním metodického postupu, predpísaného pre spracovanie odborných materiálov tohto typu. Výnimkou nebol ani akčný plán *Analýza využitia priestorov časti komárňanskej pevnosti – Starý a Nový* ktorý v metodike spracovania napíňal definované kroky.

Cieľom projektu bola príprava akčného plánu, s dôrazom na začatie procesu obnovy. Za cieľovú skupinu boli považovaní obyvatelia Komárna a jeho okolia, kultúrne, vzdelávacie a neziskové inštitúcie regiónu ako aj turisti navštevujúci región. Za hlavnú aktivitu projektu sa považovalo zmapovanie a zdokumentovanie stavu priestorov pevnosti, príprava SWOT analýzy a rozpracovanie výsledkov SWOT analýzy do variantov akčného plánu, na základe ktorých sa vybrala najoptimálnejšia verzia riešenia a medializácia celého procesu. V rámci procesu bola analyzovaná aj relevantnosť projektu vo vzťahu k opatreniam programu.

Pre spracovanie akčného plánu bol stanovený kolektív odborníkov z celého Slovenska, ktorí z hľadiska profesií zhodnotili súčasný stav a pripravili podklady pre ďalší postup obnovy. Odbornej práce sa zúčastnil aj kolektív z FA STU Bratislava, ktorý *Súčasná legislatívna ochrana riešeného územia.*

okrem analýz pevnosti a predmetného územia namodeloval varianty riešení, ktoré boli spomínanou SWOT analýzou hodnotené a odporučené pre konečnú verziu obnovy. Obnova architektonického dedičstva vo svojej podstate obsahuje základný paradox nemennosti a rozvoja.

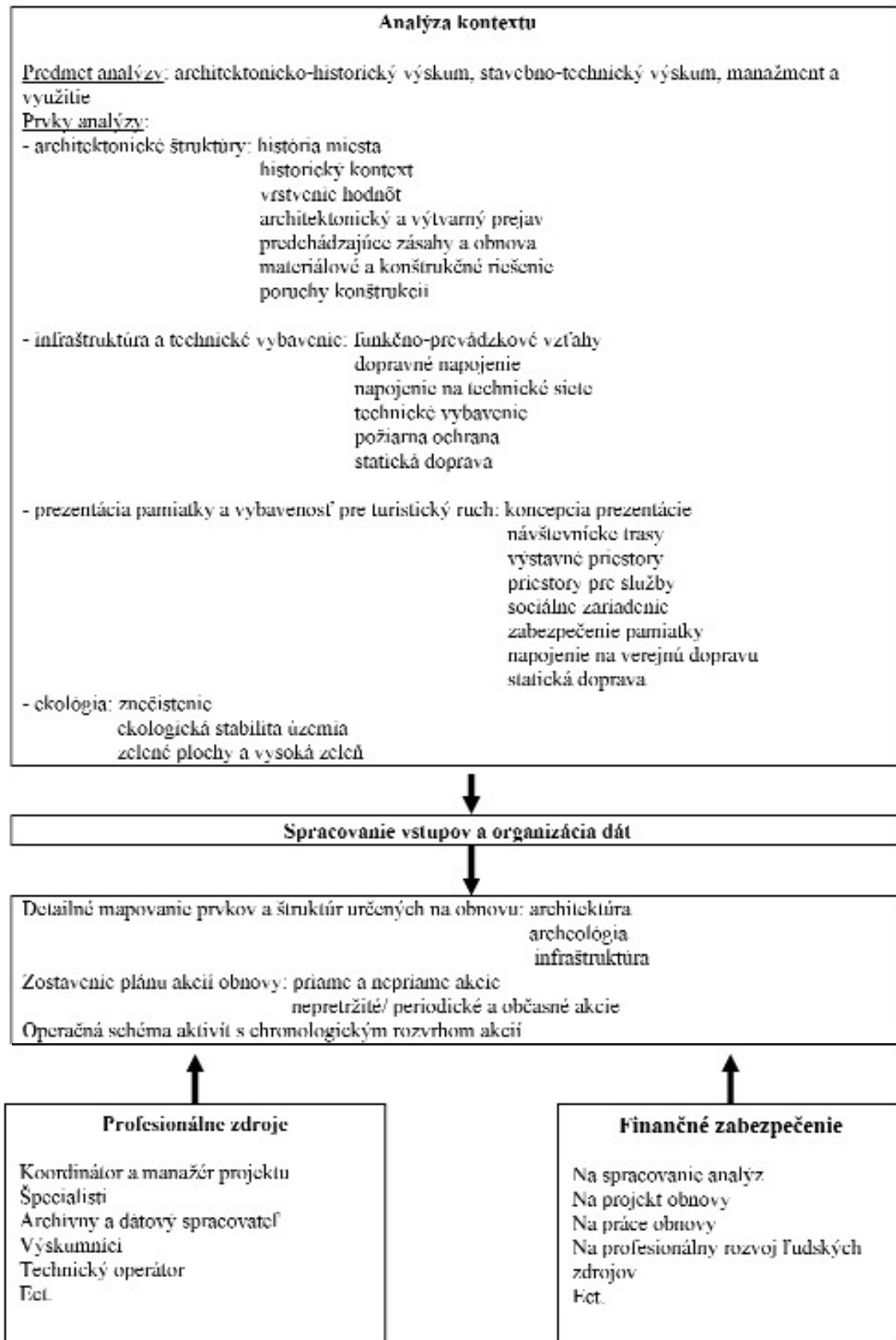
Množstvo problémov, ktoré je treba riešiť si vyžaduje interdisciplinárny prístup a koordináciu práce počas celého procesu. Hľadanie najvhodnejšieho riešenia, ktoré je schopné skombinovať často protichodné záujmy bez straty hodnôt kladie dôraz na jasnú definíciu cieľu a nástrojov na jeho dosiahnutie. Komplexná analýza pamiatky a jej okolia je prostriedkom na uchopenie problému, jeho deskripciu a určenie hierarchie hodnôt. Až po tomto kroku je možné pristúpiť k stanoveniu cieľa obnovy, hľadaniu najvhodnejších nástrojov a vytvoreniu celkového plánu obnovy. Po tom je spustený proces obnovy, ktorý v jednotlivých krokoch rieši konkrétne problémy na dosiahnutie výsledku.

Proces obnovy fortifikačného systému v Komárne je možné popísať aj pomocou trojice pojmov členiacich problematiku na časti: vízia – stratégia – taktika. Vízia predstavuje základnú formuláciu želaného stavu pamiatky a jeho vplyv na prostredie /sociálne, kultúrne, ekonomické, urbanistické, atď./ Jej cieľom je vyvolanie diskusie a získanie prostriedkov na spustenie akcie. V Komárne bol tento krok naplnený v podobe žiadosti o finančný grant Phare Ecosoc, ktorého pridelenie umožnilo rozbehnúť proces sformovania stratégie obnovy a prezentácie pamiatky. Tvorba stratégie si vyžaduje dokonalú znalosť prostredia a vzťahov, ktoré v ňom pôsobia. Analytický rozbor a použitie vedeckých metód skúmania problému zabezpečuje korektnosť výskumu a možnosť konfrontácie s analogickými situáciami. Návrh riešenia teda logicky nadväzuje na získané fakty a s ich pomocou rozvíja možnosti riešenia problémových situácií. Stratégia takto reaguje na špecifické možnosti, potreby pamiatky a jej prostredia. Je to proces transformácie vízie do medzí reálnych možností zistených výskumom. Stratégia odpovedá na otázky: Čo?; Ako?; Kedy? a Za čo? Má dlhodobú povahu a proces delí na jednotlivé logicky nadväzujúce kroky vedúce k cieľu obnovy. Taktika je súbor nástrojov na realizáciu stratégie. Zaoberá sa jednotlivými krokmi samostatne a hľadá pre ne najvhodnejšie prostriedky. Má už čiastkový charakter a vzťahuje sa na detailné riešenie jednotlivých problémov. Taktika takto zavŕši proces dosiahnutia cieľa načrtnutého vo vízii a rozpracovaného stratégiou.

Z hľadiska polohy vedeckého pôsobenia architektúry – urbanizmu v procese obnovy architektonického dedičstva je prínos najmarkantnejší v procese tvorby vízie a hlavne stratégie. V „Akčnom pláne“ ako počiatočnom kroku formovania stratégie si odborný kolektív stanovil procedurálny model výskumu ako prostriedok na metodické spracovanie potrebných informácií s dôrazom na kultúrno-historickú kvalitu životného prostredia.

Procedurálny model výskumu
(podľa P.I.S.A. PROJECT 2002)

V stanovenom procese fungovania sa architektonicko-urbanistické analýzy a riešenia problémov týkali najmä:

- historického kontextu,
- vrstvenia kultúrnych hodnôt a určenia predmetu pamiatkového záujmu,
- spôsobu rehabilitácie územia,
- prezentácie jednotlivých objektov unikátneho pevnostného systému.

Definovanie historického kontextu

Mesto Komárno je významným kultúrno-spoločenským a hospodárskym centrom južného Slovenska. Región Komárna bol oddávna križovatkou európskeho obchodu a kultúr. Predurčovala ho ku tomu výhodná geografická poloha – úrodná nížina pri sútoku riek Dunaj, Váh a Nitra, kadiaľ už v stredoveku prechádzali obchodné cesty, vedúce predovšetkým zo severných oblastí Pobaltia až k Jadranu. Dejiny a rozvoj mesta boli vždy duchovne a hospodársky zviazané s vtedajšími hlavnými mestami – Budapešťou a Viedňou.

Sídlny systém a osídlenie slovenskej časti riešeného územia sú historicky ovplyvňované geomorfologickými danosťami územia. Rieka Dunaj so svojimi ramenami a inundačnými územiami jednoznačne ovplyvňovala ráz využitia územia a formovania osídlenia.

Mesto Komárno je typickým pevnostným mestom, ktorého charakter určovala práve jeho strategická poloha a s tým súvisiaci fortifikačný systém. Dominantným prvkom sídla je ústredná pevnosť – citadela fortového systému, od ktorej má historické jadro nepravidelné vejárovité tvarovanie pôdorysu. Počas rozširovania pevnostného systému v 17. storočí došlo k posunu mesta západným smerom. Príľahlá východná časť mesta, s predpokladanou stredovekou zástavbou zanikla v čase výstavby Novej pevnosti. Uzavretie historického sídla do systému Palatínskej a Vážskej línie sa prejavilo najmä v severnej časti pravidelným radiálnym koncipovaním uličného systému.

Komárňanský pevnostný systém je príkladom bastiónovej pevnosti, patriacej medzi novoveké fortifikácie pre delostreleckú výzbroj. Jeho vznik súvisí s osmanskými vojnami v 16. storočí, napoleónskymi vojnami a prusko-rakúskymi vojnami v 19. storočí a revolučnými bojmi v rokoch 1848 - 1849.

Renesančná Stará pevnosť z polovice 16. storočia, ako príklad starotalianskej školy, bola vybudovaná na mieste pôvodného stredovekého hradu, ktorého existenciu podmienilo najstaršie osídlenie lokality. Mala charakter ostrovej pevnosti s polygonálnymi bastiónmi a svojím riešením patrila medzi najprogressívnejšie stavby svojho druhu. Stará pevnosť bola rozšírená v 17. storočí o Novú pevnosť podľa vzorov talianskej a francúzskej fortifikačnej architektúry. V období klasicizmu v 19. storočí bola pevnosť prebudovaná a rozšírená na rozsiahly bastiónový pevnostný systém novopruského typu so systémom detašovaných predsunutých fortov. Pevnostný systém z 2. pol. 19. storočia pozostával z ústrednej pevnosti – citadely /Stará

a Nová pevnosť/, pevnostného obvodu obopínajúceho mesto – Palatínska a Vážska línia - a z predsunutých fortov – Vážske a Dunajské predmostie a Monoštorská a Igmánska pevnosť. Začiatkom 20. storočia bol vybudovaný areál muničnej továrne Cisársko-kráľovského delostreleckého výskumu. Pevnosť bola útočiskom cisára a najsilnejšou habsburskou pevnosťou Rakúsko-Uhorskej monarchie. Nikdy nebola dobytá.

Predmetné územie predstavuje vysokú mieru zachovania jedinečného fortifikačného systému. Stratou svojej pôvodnej obrannej funkcie fortifikačný systém postupne stráca svoju soliternú polohu. Jeho pôvodná strategická poloha na sútoku významných riek sa stratila, voľné plochy pri objektoch pevností sa postupne zaplňajú priemyselnou zástavbou rôznej kvality.

Jednotlivé časti pôvodného fortifikačného systému sa vyvíjali už v úzkom vzťahu s novodobou zástavbou v ich bezprostrednej blízkosti, mnohé z nich boli neadekvátne využitú, prípadne boli bez funkčného využitia.

Dodnes dobre zachovaná koncepcia, relatívne dobrý stavebno-technický stav, výhodná zemepisná poloha a pre európske pomery neobvyklý monumentálny rozsah pevnostného systému boli dôvodom pre koncipovanie tentatívneho listu v roku 2002 pre zápis lokality do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.

STANOVENIE PREDMETU PAMIATKOVÉHO ZÁUJMU

Objekty pamiatkového záujmu v rámci potencionálneho územia UNESCO

Na základe hodnôt fortového systému a jeho príľahlého územia bolo možné predmet pamiatkového záujmu v širších urbanistických súvislostiach rozdeliť do jednotlivých menších celkov, charakteristických prevládajúcim typom zástavby a mierou zachovania autentickej urbanistickej situácie. Predmetom riešenia sa tak stal fortový bastiónový systém, areál muničnej továrne, solitery československých pechotných zrubov, objekty v rámci historického jadra, ktorých existencia bola podmienená pobytom vojsk v pevnostnom systéme, potencionálne archeologické náleziská a ostatná zástavba v ochrannom pásme fortového bastiónového systému na slovenskom území.

Fortový bastiónový systém, pozostáva z:

- ústrednej pevnosti /slovenské územie/ na cípe sútoku riek Váhu a Dunaja v čiastočnom kontakte s novším HJ - urbanistický kontext medzi HJ a Váhom vo väzbe na citadelu značne znehodnotený novšou urbanistickou zástavbou,
- líniového opevnenia bastiónovej obrannej línie - Vážskej a Palatínskej línie /slovenská strana/, ktorých

- autentická urbanistická situácia je do rôznej miery narušená novodobou urbanistickou zástavbou,
- zaniknutého predsunutého fortu Vážskeho predmestia /slovenské územie/, pozostatky ktorého sa nachádzajú v súčasnosti v sekundárne zalesnenom, prírodnom prostredí,
- predsunutých fortov Monoštorskej pevnosti, Dunajského predmestia a Igmánskej pevnosti /maďarské územie/. Monoštorská pevnosť /v súčasnosti v štádiu realizácie obnovy/ a Dunajské predmestie /so značne zachovanou situáciou autentického urbanistického prostredia aj s bažinatým charakterom zanesených vonkajších priekop/ nachádzajú sa v nezastavanom území, s priamou väzbou na breh Dunaja. Igmánska pevnosť sa nachádza v kobercovej vilovej zástavbe južného predmestia mesta Komárno.

Muničná tovareň, tvoriaca ucelený urbanistický súbor, v rámci ktorého sa zachovali jednotlivé výrobné, administratívne, obytné objekty, ako aj technologické objekty s vlečkami v rôznej miere autenticity. Súbor je dokladom objektov výrobného charakteru, so slohotvornými znakmi prelomu 19. a 20-teho storočia. Autenticita jeho urbanistickej štruktúry je značne narušená novodobou výrobnou výstavbou v 2. pol. 20-teho storočia.

Objekty pamiatkového záujmu riešeného územia.

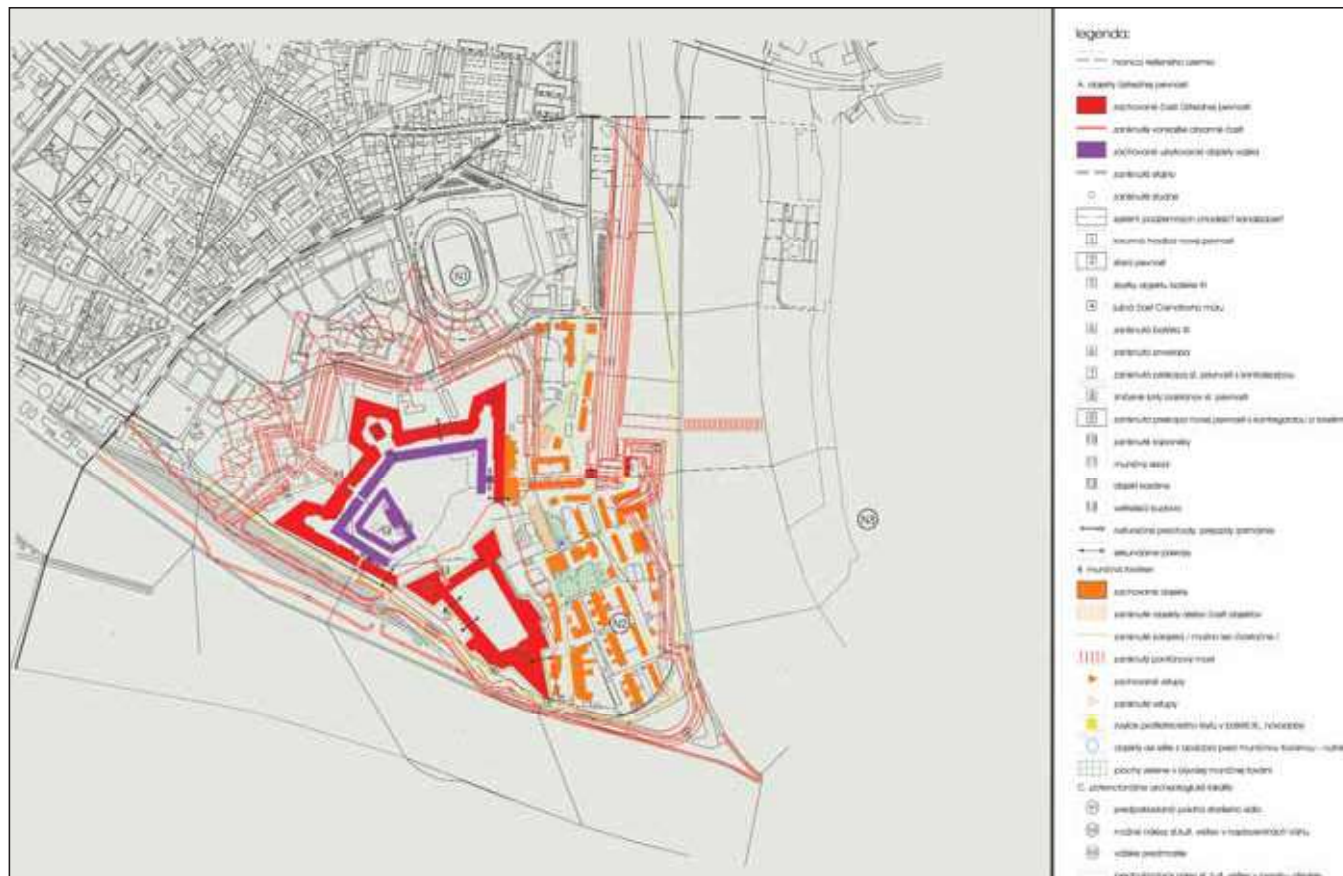
Československé hraničné pechotné zruby - železobetónové objekty ťažkého opevnenia, budované na obranu Československého štátu pred 2. svetovou vojnou. Patrili medzi najmodernejšie pevnostné objekty s prísne tajnou technológiou a špičkovým vybavením. Komárňanské zruby boli najmenšími v celom bývalom Československu, v súčasnosti zostal čiastočne zachovaný jeden z pôvodne troch objektov – ústredňa.

Objekty v rámci historického jadra, ktorých existencia bola podmienená pobytom vojsk v pevnostnom systéme

Ide o jednotlivé objekty, stojace v rámci dnešného historického jadra. Jedná sa o dôstojnícky pavilón, postavený na vyústení Hradnej ulice, bývalý vojenský kostol na ul. Františkánov ako aj zaniknutý objekt vojenskej nemocnice, na mieste ktorej vznikol dnešný park M. R. Štefánika.

Archeologické náleziská, ktoré sa na takomto intenzívne osídľovanom území môžu nachádzať prakticky na celej ploche, je možné na základe dnešných poznatkov z archívnych prameňov, ako aj realizovaných výskumov predpokladať v:

- JV polohe od dnešného HJ,
- na nádvoříach pevností,
- v miestach zaniknutých vonkajších obranných konštrukcií,
- v lokalite Vážskeho predmestia.

Ostatná zástavba v OP pevnostného systému vytvára neurbanizovanú sporadickú zástavbu objektov najrôznejšieho charakteru. Degraduje urbanistický kontext pôvodnej citadely, neskôr doplnený objektmi muničnej továrne. Je tvorená objektmi nízkej architektonickej hodnoty. Pozostáva z halových stavieb v rámci intenzifikovanej priemyselnej funkcie bývalého areálu muničnej továrne, provizórnych objektov v rámci pevností, slúžiacich na parkovanie, zázemie a bývanie rodinných príslušníkov posádky sovietskych a slovenských vojsk, ako aj športových kolektívov v severnej časti územia, slúžiacich potrebám mesta.

NÁVRH SPÔSOBU REHABILITÁCIE ÚZEMIA A PREZENTÁCIE PEVNOSTNÉHO SYSTÉMU

Väzby objektov ústrednej pevnosti na širší urbanistický kontext

Riešenie objektovej skladby Starej a Novej pevnosti nie je možné bez pochopenia skutočnosti, že oba objekty tvoria súbor citadely v kontexte jedného z najväčších fortových systémov v Rakúsko-uhorskej monarchii, rozprestierajúceho sa na sútoku riek Váhu a Dunaja. Je preto potrebné predmet riešenia chápať v nasledovných súvislostiach:

- vo vzťahu k ostatným zachovaným aj zaniknutým častiam fortového bastiónového systému na maďarskom aj na slovenskom území /Monoštorská pevnosť, Igmánska pevnosť, Dunajské predmostie, Vážske predmostie/,
- vo vzťahu k historickému jadrú mesta Komárno na slovenskom území /citadela Starej a Novej pevnosti v kontexte Vážskej a Palatínskej línie vo vzťahu k súčasnému historickému jadrú /aj zaniknutému, v JV polohe oproti dnešnému historickému jadrú/,
- vo vzťahu k zaniknutým častiam vonkajších obranných článkov /envelopa, predpolie Novej pevnosti, priekopy oboch pevností, pokračovanie vonkajšieho obranného článku pri JV strane Vážskej kurtíny Novej pevnosti k zbytkom objektov Vážskej línie v náväznosti na zaniknutú batériu XI/,
- vo vzťahu k ich funkčnej adaptácii /problém fortifikačných stavieb Starej a Novej pevnosti chápať ako odlišný, oproti objektovej skladbe kasární a veliteľskej budovy, určených na bývanie/.

ANALÝZA URBANISTICKÝCH PROBLÉMOV RIEŠENÉHO ÚZEMIA V KONTEXTE ŠIRŠÍCH SÚVISLOSTÍ FORTOVÉHO BASTIÓNOVÉHO SYSTÉMU

Dopravná sieť – hlavné objekty fortifikačného systému sú buď priamo alebo nepriamo napojené na hlavný komunikačný cestný a železničný systém. Výnimku tvoria iba Monoštorská pevnosť a Dunajské predmostie, ako aj zaniknuté Vážske predmostie,

Časti fortifikačného systému, zachované v rámci Komárna sú napojené na cestnú komunikáciu a železničnú dopravu. Zo železničnej stanice viedla železničná vlečka až do prístavu na južnej strane dunajského nábrežia, v dotyku s ústrednou pevnosťou.

Celý systém Palatínskej línie, Vážskej línie a ústrednej pevnosti je prepojený obslužnou komunikáciou.

Územie v dotyku s riekami je regulované protipovodňovou betónovou stenou, ktorá lemuje pobrežie asi v úrovni spomínanej okružnej komunikácie, v oblasti Elektrárenskej cesty.

Intenzita funkčného využitia súvisí s novodobou zástavbou, ktorá vznikla sekundárne v blízkosti už nefunkčného fortifikačného systému. Ide buď o obytnú zástavbu v okolí Igmánskej pevnosti, zvnútra Palatínskej a Vážskej línie, ako aj SZ predpolia Novej pevnosti. Pre účely priemyselnej funkcie boli zastavané plochy pri Palatínskej línii a pri východnej časti územia pri ústrednej pevnosti.

Pre rekreačné účely boli zriadené plochy najmä medzi PZ historického jadra mesta Komárno a ústrednou pevnosťou. Viaceré plochy /najmä pozostatky pôvodnej urbanistickej situácie/ sú nezastavané a v dotyku s pobrežiami riek vytvárajú potencionálne rekreačné zóny. Ide o východné územie v dotyku s Vážskou líniou, okolie Monoštorskej pevnosti a Dunajského a zaniknutého Vážskeho predmostia.

Objekty ústrednej pevnosti boli používané pre ubytovanie sovietskych, neskôr slovenských vojsk, v súčasnosti sú nevyužitú. Predmetné územie, s nadštandardným výskytom pamiatkových hodnôt vykazuje vysokú mieru problémov, vyplývajúcich z neadekvátneho využívania historických objektov a súborov, z dlhodobej neúdržby, nekoordinovanej stavebnej činnosti, dôsledkom ktorej bolo neprimerané zahustenie zástavby v bezprostrednej blízkosti objektov ústrednej pevnosti, stratou vizuálneho kontaktu pevnosti s nábrežiami a najmä z hlavných prístupových komunikácií. Toto atraktívne územie sa v dôsledku straty svojej pôvodnej funkcie dostalo do okrajovej polohy voči rozvíjajúcemu sa sídlu a bolo využívané pre predimenzovanú priemyselnú výrobu.

Objekty ústrednej pevnosti boli využité pre ubytovanie vojsk. Pevnosti však neposkytovali požadovaný štandard pre novodobé kasárne a preto sa pristavali na západnej strane predpolia objekty jedálne s telocvičňou, ako aj byty pre rodinných príslušníkov posádky.

Devastácia územia viedla k tomu, že celé teritórium sa stalo neatraktívnym, umŕtvneným priestorom bez dopravného napojenia.

VÍZIE PREZENTÁCIE PEVNOSTNÉHO SYSTÉMU S PRILAHLÝM ÚZEMÍM

Na základe stanovenia predmetu pamiatkového záujmu, zohľadňujúceho mieru prezentácie ústrednej pevnosti z 2. polovice 19. storočia v kontexte areálu muničnej továrne s akceptovaním /neakceptovaním/ novodobej nehodnotnej zástavby bolo možné stanoviť nasledovné varianty, definujúce rámcovú metódu obnovy:

Variant A – konzervácia a rekonštrukcia zachovaných objektov citadely, akceptovanie neskoršej zástavby, asanácia rušivej zástavby v priestore zaniknutých priekop.

Ide o minimálne zasahovanie do súčasného stavu štruktúry, s výnimkou očistenia zástavby, bezprostredne pristavanej k hradbám ústrednej pevnosti. Tento prístup je v zásade akceptovanie súčasného stavu, s uplatnením stavebnej uzávery do tej miery, že sa dovoľí iba údržba objektov muničnej továrne a asanujú sa objekty kvôli realizácii pešej trasy z vonkajšej strany pevnosti - v jej bezprostrednej blízkosti.

Vízia riešenia - variant A.

Variant B – rehabilitácia urbanistického súboru muničnej továrne, konzervácia a rekonštrukcia objektov citadely s čiastočnou rekonštrukciou zaniknutých vonkajších obranných článkov, spájajúcich Novú pevnosť so zaniknutou batériou XI.

Vízia riešenia - variant B.

Ide o asanáciu nehodnotnej novodobej zástavby tak v areáli muničnej továrne, ako aj zaniknutých vonkajších obranných článkov, bezprostredne súvisiacimi so Starou a Novou pevnosťou.

Variant C – maximálna obnova jedinečného Fortového bastiónového systému z 2. pol. 19. storočia – jeho konzervácia a rekonštrukcia.

Ide o asanáciu kompletnej zástavby, nesúvisiacej s fortifikačným systémom, s cieľom maximálne prezentovať zachované aj

Vízia riešenia - variant C.

zaniknuté časti fortifikačného systému, s možnou analytickou prezentáciou starších kultúrnych vrstiev.

NÁVRH RIEŠENÍ ÚZEMIA AKČNÉHO PLÁNU NA ZÁKLADE DEFINOVANÝCH VÍZIÍ

Vzhľadom na dlhodobú absenciu koordinovanej stavebnej činnosti ako aj uplatňovania postupov, charakteristických pre praktizovanie princípov ochrany a obnovy predmetného hodnotného územia, sa na základe stanovených rámcových metód pamiatkovej obnovy vypracovali modelové návrhové riešenia A,B,C, ktoré rôznou mierou direktívnosti spracovávajú možné vízie rehabilitácie predmetného územia.

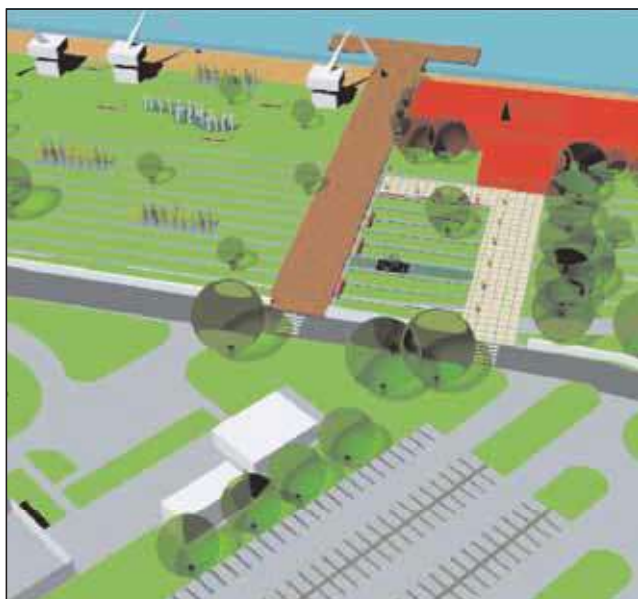
Návrh riešenia územia akčného plánu podľa vízie rámcovej metódy obnovy – variant A

Je chápaný ako nultý variant, pokiaľ sa nepodarí realizovať niektorý z variant B alebo C.

Jej cieľom je okamžitá konsolidácia ohrozených častí ústrednej pevnosti, sprístupnenie bezpečných úsekov v interiéri aj exteriéri pevností pre návštevníkov (viď cieľové skupiny), pripraviť podnikateľské subjekty na realizáciu variantu B alebo C.

Návrh riešenia územia akčného plánu podľa vize rámcovej metódy obnovy – variant B

Detaily riešenia variantu B.

Počíta s ochranou všetkých autenticky zachovaných kultúrnych vrstiev v rámci predmetného územia, zároveň počíta so zrušením priemyselnej funkcie areálu na východnej strane predmetného územia. Asanovaním nehodnotnej novodobej zástavby bude možné rehabilitovať areál muničnej továrne. V rámci prezentácie zaniknutých vonkajších obranných článkov je obnovená časť zaniknutej batérie XI so spojovacím článkom k Vážskej kurtíne Novej pevnosti.

Návrh riešenia územia akčného plánu podľa vize rámcovej metódy obnovy – variant C

Je chápaný ako maximálna prezentácia častí fortifikačného systému formou archeologického parku s doplnkovými rekreačno-sportovými aktivitami na území. Počíta sa s asanáciou všetkých stavieb na území zaniknutých vonkajších obranných článkov.

ANALÝZA A NÁVRH PREZENTÁCIE OBJEKTOV ÚSTREDNEJ PEVNOSTI - CITADELY

Stará pevnosť

Dnešná podoba objektu Starej pevnosti vznikla ako dôsledok prestavby pôvodnej renesančnej pevnosti zo 16. storočia na pevnosť, ktorá sa stala súčasťou citadely fortovej bastiónovej pevnosti v 2. pol. 19. storočia. Lichobežníkový pôdorys pevnosti s piatimi bastiónmi je charakteristický relatívne samostatnou dispozíciou jednotlivých bastiónov a líniovým charakterom dispozície kurtín. Líniová dispozícia kurtín je neprechodná, každá miestnosť je prístupná samostatne - z centrálného nádvorja. Objekt Starej pevnosti vykazuje vysoký predpoklad odkrytia starších kultúrnych vrstiev, ktoré spolu s priekopou vytvárajú vysoký potenciál autentickej prezentácie pôvodnej pevnosti.

Samotný objekt je jednoduchý, koncipovaný ako bastiónová pevnosť s minimálnou výtvarnou výzdobou. Vzhľadom na vysokú mieru zachovania jednotlivých častí fortifikačného objektu, je možné s jeho prezentáciou pre turistický ruch začať okamžite po jeho očistení a vzhľadom na pomerne dobrý stavebno-technický stav a vysoký potenciál nálezov starších kultúrnych vrstiev nad aj pod terénom, je potrebné vytvoriť vhodné predpoklady pre začatie komplexných pamiatkových výskumov, ktorých realizácia nebude zabraňovať prezentácii ostatných /nepreskúmaných alebo už preskúmaných/ častí pevnosti. Návrh funkčného využitia je rámcový, podstatnou sa v prípade Starej pevnosti javí cieľový stav funkčného využitia po ukončení všetkých potrebných výskumov – variant C /prípadne B, ak sa stane cieľovým/ – prezentácia Starej pevnosti ako exponátu s možnými archeologickými prezentáciami starších nálezov in situ, doplnená o funkciu vojenského múzea v najrôznejších modifikáciách.

S úplnou obnovou priekopy aj s konterskarpou a kaponiérkou sa počíta vo variante C. Vo variante B je obnova priekopy možná, nemusí sa počítať s obnovou pôvodnej hĺbky, vo variante A sa s obnovou priekopy nepočíta.

Základným predpokladom pre začatie obnovy priekop je vykonanie hydrogeologického prieskumu na základe, ktorého sa zistí, či vôbec je obnova priekopy možná a ak áno, do akej hĺbky. Ak by protipovodňová stena dostatočne zabezpečila nízky stav spodnej vody, je možné počítať so suchou priekopou, po dne ktorej by bolo možné chodiť. V prípade vysokej spodnej vody by sa mohla obnoviť priekopa s vodou alebo by sa priekopa vyhlbila iba do takej miery, aby sa nenaplnila spodnou vodou.

Nová pevnosť – korunná hradba a muničný sklad

Korunná hradba, ktorá vznikla v 17. storočí, bola tak ako Stará pevnosť, prestavaná v rámci veľkorysej koncepcie pevnosti z 2. pol. 19. storočia. V rámci prestavby bol postavený aj objekt muničného skladu – prachárne.

Vzhľadom na skutočnosť, že v objekte neboli realizované komplexné pamiatkové výskumy, je možné niektoré odporúčania pre obnovu stanoviť iba rámcovo, za predpokladu, že predmetom definitívnej prezentácie bude pevnosť z 2. pol. 19. storočia. V prípade, že by sa hĺbkovými výskumami zistili staršie vývojové etapy, bolo by ich možné prezentovať iba v hmote objektu korunnej hradby, prípadne v exteriéri priekopy. Novšie objekty prachárne a kasárne, by skomplikovali prezentáciu prípadných archeologických nálezov na iných miestach.

Obnovenie priekopy je možné za predpokladu, že sa umožní jej prezentácia v plnom rozsahu. Preto sa s jej realizáciou počíta až vo variante C. Miera deštrukcie priekopy a s ňou súvisiacich vonkajších obranných článkov je pravdepodobne vyššia, ako pri priekope Starej pevnosti. Na jej mieste bola totiž realizovaná výstavba. Oproti priekope pri Starej pevnosti nemala táto uzavretý priebeh vonkajšej kontrescarpy, nakoľko západná strana bola riešená systémom ravelínov a kontrgard, ktoré jej vonkajší obvod neuzatvárali súvisle. Navyše bola doplnená zemnými valmi

predpolia – glacis. Je preto na dnešnej úrovni poznania možné predpokladať, že obnova obrysu zaniknutej priekopy naznačením konfigurácie terénu by bola možná za predpokladu, že by sa archeologickým výskumom nedostatočne ozrejnila existencia kontrgard, ravelínov a predpolia.

Nová pevnosť – kasárne

Objekt kasární vznikol v roku 1810 ako dôsledok prestavby renesančnej pevnosti v 2. pol. 19. storočia. Nesie znaky pseudobarokovej koncepcie tak v exteriéri ako aj v interiéri. Dispozičné schémy I.N.P. a II.N.P. sú si veľmi podobné.

Za zmienku stojí špecifické /hygienické/ zariadenie, pozostávajúce z latrín na poschodiach, zberačov v priestoroch suterénu. Zberače vyúsťovali do systému murovaných kanálov – chodieb, ústiacich pravdepodobne do Dunaja.

Objekt kasární predstavuje jednorazovo realizovaný pseudobarokový koncept s množstvom výtvarných architektonických detailov, určený pôvodne pre bývanie vojakov. Vzhľadom na dobu vzniku a jeho zachovaný jednotný architektonický výraz sa nepredpokladajú nové významné nálezy v rámci pamiatkového výskumu. Predpokladajú sa nevhodné zásahy lokálneho charakteru, zrealizované počas pobytu sovietskych vojsk v objekte. Je preto možné počítať so slohovou rekonštrukciou objektu v exteriéroch a pri reprezentačných interiéroch priestoroch. Pri návrhu funkčného využitia bude potrebné zohľadniť zachovanie dispozičného dvojtraktu, s prezentáciou reprezentačných a iných špecifických priestorov. Najmenej konkrétna predstava o funkčnom využití sa týka práve objektu kasární, nakoľko pomerne veľké rozmery miestností umožňujú aj iné funkčné využitie ako pôvodné - ubytovacie. Vo variante A a B sa počíta s viacerými menšími prevádzkami spomínaného typu.

Nová pevnosť – veliteľská budova

Pevnosť vznikla v roku 1815. Objekt má zachovaný krov s vysokým potenciálom funkčného využitia. Vznikol ako jednorazový historizujúci architektonický koncept bývania veliteľov posádky, preto sa nepredpokladá, že by sa pamiatkovým výskumom našli podstatnejšie nové súvislosti, ktoré by mohli zmeniť rámcovú metódu obnovy. Je zrejme, že objekt prešiel v 2. pol. 20. storočia necitlivou obnovou, ktorou sa síce zlepšila stavebno-technická stránka objektu, ale zničila sa prevažná časť interiérového vybavenia a väčšina výtvarno- slohotvorných prvkov v rámci exteriéru aj interiériu.

Objekt je vhodné využiť pre ubytovacie účely, prípadne pre administratívu. Jeho spôsob využitia je oveľa jednoznačnejší ako v prípade kasárenského objektu a preto tento spôsob využitia je kompatibilný aj s funkciou univerzity ako aj s komerčným využitím areálu Novej pevnosti.

Systém schodísk napojených na komunikačnú chodbu po celom vnútornom obvode umožňuje objekt využívať ako jeden prevádzkový úsek, ale aj ako viaceré prevádzkových úsekov.

Vo variantoch A, prípadne B je možné objekt využiť pre ubytovacie využitie typu hotel so stravovacím zariadením, s kombináciou niektorých iných prevádzok - cestovné kancelárie, kluby, vinárne, herne a podobne.

Vo variante C, alebo B je možné počítať s funkciou rektorátu pre univerzitu, s reprezentačnými priestormi a aulou.

Ostatné priestory je možné využiť na ubytovanie externých učiteľov, prípadne ako ubytovacie zariadenie pre turistické aktivity poriadané v ústrednej pevnosti.

STAV SPRACOVANIA KONCEPČNÝCH MATERIÁLOV PRE REHABILITÁCIU RIEŠENÉHO ÚZEMIA

V súčasnosti sú spracované dva koncepty ÚPD mesta Komárno. Chýba spracovanie Zásad ochrany, obnovy a prezentácie hodnôt územia, ktoré mali byť podkladom pre spracovanie ÚPD. Vzhľadom na absenciu Zásad ... nie je definovaná ani rámcová metóda obnovy komplexu pevnosti.

MAJETKOVO-PRÁVNE VZŤAHY RIEŠENÉHO ÚZEMIA

Objekty Starej a Novej pevnosti so SZ časťou riešeného územia sú v súčasnosti majetkom mesta Komárno. Okolité územie je v majetku organizácií alebo súkromných podnikateľov. Vzhľadom na absenciu koncepcie rehabilitácie územia nie je skordinovaná predstava podnikateľských subjektov so zámermi prezentácie fortového bastiónového systému /na slovenskom území/. Objekty vo vlastníctve mesta sú pripravené pre kultúrno-spoločenské využitie, prípadne pre adekvátne komerčné aktivity. Priority sa kladú na oživenie turistického ruchu.

STAVEBNO-TECHNICKÝ STAV OBJEKTOV RIEŠENÉHO ÚZEMIA

Tento problém je podrobne rozpracovaný v rámci akčného plánu v inej kapitole, ale v súvislosti so stanovením etapizácie realizácie obnovy je potrebné si uvedomiť, že v najhoršom stavebno-technickom stave je objekt kasárne, ako aj nevyužitie objekty provizórneho charakteru v rámci celého územia, ktoré sú určené na asanáciu.

Iný problém predstavujú objekty v dobrom stavebno-technickom stave, ktoré sú v zmysle spracovaných vízií obnovy určené na asanáciu – najmä komplex budov zázemia sovietskych a slovenských vojsk v JZ časti zaniknutého predpolia ústrednej pevnosti, ako aj nehodnotné novostavby v areáli bývalej muničnej továrne.

Na základe spracovaných vízií možných spôsobov obnovy ústrednej pevnosti v kontexte fortového bastiónového systému je možné odporučiť opatrenia z hľadiska časovej etapizácie a aktualizácie legislatívnej ochrany.

Miera akútnosti riešenia problémov, /definovaných v analytickej časti podmieňujúcich činiteľov/ totiž môže byť dôvodom, inej postupnosti krokov, než ako sa na prvý pohľad javí z predkladaných vízií rámcovej metódy obnovy.

NÁVRH AKTUALIZÁCIE LEGISLATÍVNEJ OCHRANY V RÁMCI RIEŠENÉHO ÚZEMIA AKČNÉHO PLÁNU V KONTEXTE POTENCIÁLNEHO ÚZEMIA UNESCO

Aktualizácia legislatívnej ochrany na národnej úrovni:

- potreba presného definovania rozsahu NKP – tak vo vzťahu k zachovaným zemným valom predpolí, ako aj - vo vzťahu k zaniknutým /potenciálne prezentovaným/ častiam vonkajších obranných článkov – ide najmä o pozostatky Bastiónu 1 a predpolia ostatných bastiónov v Palatínskej línii, ako aj objekty vo Vážskej línii,
- potreba rozšíriť ochranné pásmo NKP v severnej časti riešeného územia po hranicu pamiatkovej zóny historického jadra, až po SV koniec Vnútornej okružnej ulice,
- potreba vyhlásenia za NKP aj pozostatky objektov batérie XI,
- potreba definovania pamiatkovej ochrany areálu muničnej továrne formou industriálnej pamiatkovej zóny,
- potreba evidencie všetkých objektov, ktoré súvisia s obrannou funkciou v rámci riešeného územia a zväžiť mieru ich legislatívnej ochrany,
- potreba vyhlásenia lokality zaniknutého Vážskeho predmestia za archeologické nálezisko,
- je potrebné počítať s možnou aktualizáciou legislatívnej ochrany po ukončení archeologických výskumov v rámci riešeného územia.

Námety na legislatívnu ochranu na medzinárodnej úrovni:

- rozsah územia UNESCO definovať voči objektom fortového systému a ich urbanistickému kontextu, voči potenciálnym archeologickým náleziskám, voči iným kultúrno-historickým a prírodným potenciálom územia,
- spôsob legislatívnej ochrany navrhnúť kompatibilne s Maďarskou republikou,
- je možné, že po vyhlásení chráneného územia UNESCO bude potrebné aktualizovať - zväžiť význam ochranného pásma NKP v Slovenskej republike.

PROFESIONÁLNE ZABEZPEČENIE PROJEKTU

Vzhľadom na to, že na spracovanie akčného plánu boli stanovené oblasti výskumu zastúpené adekvátnymi odborníkmi na danú problematiku je predpoklad, že bude zabezpečená aj ich ďalšia spolupráca na projekte. Nasledujúci vývoj projektu si však vyžaduje prehĺbenie viacerých odvetví výskumu a tak je potrebné prizvať k spolupráci špecializovaných odborníkov a konzultantov. Dôležitý je aj profesionálny rast už zainteresovaného pracovného kolektívu vzhľadom na špecifické potreby projektu. Pokračovanie projektu bude mať nároky aj na zväčšenie zložky manažmentu, kde sa budú deliť úlohy na časť obnovy, turistického ruchu a propagácie.

Profesie, ktoré by mali pristúpiť k riešeniu projektu:

- archeológ,
- architekt, historik umenia – odborník na fortifikačnú architektúru,
- stavebný inžinier, projektant – odborník na historické konštrukcie,
- manažér – odborník na cestovný ruch,
- informatik – odborník na spracovanie dát a archiváciu,
- stavebný dozor – odborník v obnove historickej architektúry.

FINANČNÉ ZDROJE

Prostriedky na obnovu tohto významného projektu by mali byť primárne vyčlenené zo štátnych fondov. Sekundárne sa dá počítať zo zdrojmi pochádzajúcimi z turistického ruchu a prenájmu objektov podnikateľským subjektom. Možnosti by jednoznačne rozšíril zápis na listinu Svetového kultúrneho dedičstva, ktorým sa otvára možnosť čerpania zdrojov z Fondu Svetového dedičstva. Tak isto prestíž zapísanej pamiatky poskytuje príležitosť spolupráce s rôznymi renomovanými svetovými organizáciami a umožňuje rozšíriť tak spôsoby financovania z viacerých zdrojov. Netreba zabúdať na vyčlenenie prostriedkov na popularizáciu a propagáciu samotného procesu obnovy, ktorý má za účel zvýšiť povedomie o kultúrnom dedičstve medzi domácim obyvateľstvom ako aj v zahraničí.

Čerpanie zdrojov na obnovu z viacerých oblastí:

- príprava podkladov na zápis do Zoznamu Svetového kultúrneho dedičstva ako prostriedok na zvýšenie investičnej atraktivity pamiatky a jej teritória,
- postupné sprístupnenie pamiatky pre turistický ruch,
- vytváranie prostredia pre investičné zábery podnikateľských subjektov,
- spolupráca na medzinárodnej úrovni, získavanie podpory z viacerých zdrojov.

Výsledky akčného plánu boli prezentované v zmysle predpisanej metodiky na medzinárodnom workshope. Závery prezentačného workshopu sa tak stali koncepčným materiálom pre ďalšie koordinovanie realizácie obnovy celého urbanistického súboru. Vzhľadom na rozsah súboru je zřejmé, že obnova sa bude vykonávať po etapách.

*Grafická dokumentácia Bc. Dana Dugátová
a Bc. Zuzana Piatrová*

Literatúra

1. GRÁFEL, L. : Nec arte, nec marte – komárňanský pevnostný systém. - 1. vyd. – Komárno: MÚ a NEC ARTE s.r.o., 1999. 112 s., príl. - ISBN 80-967930-1-2.

2. GRAFEL, Ľudovít: Dokumentácia Starej a Novej pevnosti v Komárne. Snímky z pozemkových máp, parcely a výmery, výkresová dokumentácia. - Komárno : 2004.
3. HUSÁROVÁ, S.: Analýza Starej a Novej pevnosti z hľadiska pamiatkovej starostlivosti. PROGRAM PHARE ECOSOC. Akčný plán - Analýza možnosti využitia priestorov častí komárňanskej pevnosti. In: Zborník prednášok. Komárno : Nec Arte, 2005. - S. 5-11.

Recenzný posudok

Komárňanský pevnostný systém je komplexom fortifikačných stavieb, ktoré rozsahom a architektonicko-urbanistickým konceptom sa právom radia k ojedinelým stavbám svojho druhu na svete.

Tento fakt je známy predovšetkým pomerne úzkemu kruhu odborníkov zaoberajúcich sa touto problematikou. Prínosom pre danú vedeckú oblasť je profesionálny pohľad architekta-urbanistu na predmetné územie, vzhľadom aj na dlhodobú absenciu koordinovanej stavebnej činnosti, ako aj absenciu uplatňovania postupov a princípov ochrany či obnovy národnej kultúrnej pamiatky.

Téma sa stáva aktuálnou najmä v súčasnom období, kedy Mesto Komárno v súčinnosti so štátnymi orgánmi a odbornými organizáciami pristupuje k príprave a realizácii revitalizácie národnej kultúrnej pamiatky - ústrednej pevnosti v Komárne. Autorka článku sa aktívne podieľala na I. etape tohto procesu, ako expertka pre urbanizmus. Úzko spolupracovala s odborníkmi pamiatkovej starostlivosti na analýze hodnôt a vyhodnotení súčasného stavu, na základe ktorých vypracovala tri varianty návrhu riešenia územia podľa vízie rámcovej metódy obnovy pre akčný plán komárňanskej pevnosti. Preto pozitívne hodnotím pôvodnosť článku v podaní i originálny prístup k riešeniu danej problematiky. Rozsah, ako i formálna stránka článku s citáciami je adekvátna téme.

Štruktúra článku je prehľadná a jednotlivé problémové oblasti sú na seba logicky nadviazané, počnúc historickým kontextom, analýzou, cez model výskumu a návrhu rehabilitácie až po načrtnutie vízie či stratégie.

Príspevok spĺňa všetky kritériá kladené na vedecké články respektíve vedecké štúdie, ako z hľadiska kvality, tak aj z aspektu vedeckého prínosu.

Mgr. Ľudovít Gráfel

Pohľad na Leopoldovu bránu v korunnej hradbe Novej pevnosti.

Recenzný posudok

Aktuálnosť témy vyjadruje už skutočnosť, že medzi mestami so súčasťou, či aspoň dotykom na fortifikačné komplexy, ktoré tento problém viac - menej úspešne riešia (Bratislava, Trenčín, Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Zvolen, Kežmarok, Stará Ľubovňa), je Komárno už dlho v procese zvyšovania kontrastu medzi stále živším a upravenejším priestorom mesta a rozľahlého pevnostného systému. K rozdielom prispeli okrem dlhodobej okupácie Starej i Novej pevnosti aj utilitárne rozparcelovanie objektov Palatínskej línie na sklady a výrobné a v neposlednom rade nemý súhlas s obsadením častí Vážskej línie asociálnymi obyvateľmi.

Okrem toho tu neustále vystupuje do popredia nutnosť riešenia adekvátneho a plného využitia nesmiernej kapacity priestorov celého systému, budovaného v 19. storočí pre vyše dvesto tisíc vojakov, teda vysoko nad priestorové potreby dnešného mesta. Predložené varianty riešenia pevnosti - citadely logicky gradujú prístup od minimálneho po maximálny, pričom ich výber i následná zmena v prospech vyššieho stupňa závisia od finančných možností. Plnohodnotné riešenia niekde sťažujú atypické stavebné situácie. Tak napríklad nepriechodnosť dlhých krídiel s úzkymi priestormi otvorených do nádvorja Starej pevnosti dovoľujú iba doplnky s rekreačno-športovými aktivitami.

Stojí tu za úvahu vytvorenie priebežnej komunikácie v hĺbke traktu a po zasklení priestorov získanie, z bývalých prístreškov pre delá, dobre osvetlené interiéry podobne ako pod Čestným nádvorím Bratislavského hradu.

Možno z hľadiska taktiky, s ktorou sa počíta aj v úvode príspevku, pre zvýšenie záujmu o osudy pevnosti by bolo vhodné už na počiatku začať archeologický prieskum vo voľnom nádvorí Starej pevnosti. Podľa listiny Belu IV. v roku 1265 tu už stál hrad, v druhej pol. 15. storočia tu mal palác kráľ Matej a historik Bonfini sa zmieňuje r. 1489 o veži nad bránou.

Jednu obrannú vežu, či vežu nemeckého kostola, alebo aj obidve zobrazujú panorámy od konca 16. storočia po tretinu 18. storočia. Z popísaného procesu formovania stratégie obnovy, možno nedopatrením, vypadla zmienka o spolupráci s inštitúciami a zainteresovanými odbornými pracovníkmi podieľajúcimi sa na výskume (i archívnom) v Maďarsku, o doposiaľ použitých technologických postupoch pri obnove i východiskových aspektoch pri využití a tiež expozičnej prezentácie troch komplexov na ich území, pôvodne spojených do veľkej pevnosti Komárno.

Ing. arch. Andrej Fiala